

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/Issue 15 (Nisan/April 2024), s. 1362-1378.

Geliş Tarihi-Received: 19.03.2024

Kabul Tarihi-Accepted: 05.04.2024

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1454780

Türkiye’de Sol Klarnetin Gelişim Süreci ve Yapım Ustalarının Sol Klarnete İlişkin Görüşleri*

The Development Process of the G Clarinet in Turkey and the Opinions of Master Craftsmen Regarding the G Clarinet

Furkan ÜSTÜNDAĞ**
Hazan KURTASLAN***

Öz

Klarnet, kökleri 1600’lü yıllara kadar uzanan, kamaşla çalınan, beş parçadan oluşan üflemeli bir çalgıdır. Günümüzde dokuz farklı türde klarnet bulunmaktadır. Özellikle Türkiye’de yaygın olarak kullanılan Albert sistemde üretilen sol klarnetlerdir. Türkiye’de ilk kez klarnetin kullanımı batılılaşma hareketleri ile başlamıştır. 1800’lü yıllardan itibaren Türk müziği icrasında sol klarnet türü tercih edilmektedir. Türkiye’de sol klarnetlerin yapım ustaları tarafından farklı türde malzemelerden yapılarak kullanımı sürdürülmektedir.

Çalışma ile sol klarnetlerin Türkiye’deki gelişim sürecinin ortaya konulması, üretiminde önemli bir yere sahip olan yapım ustalarının tanıtılması ve ustaların bu klarnete yönelik görüşlerinin alınması amaçlanmıştır. Çalışmada bütüncül çoklu durum çalışması modeli kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada veriler dokümanlar incelenerek ve görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma için sol klarnet yapan üç yapım ustasının görüşleri alınmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, bugün sol klarnete olan ilginin artmış olduğu artık yalnızca Türk müziğinde değil pop, rock gibi diğer müzik türlerinde de kullanıldığı buna rağmen henüz sistemli bir zemine oturtulmadığı bunun için zamana ihtiyaç duyulduğu, yapım aşamasında granadil ağacının çoğunlukla tercih edildiği, Türkiye’de sol klarnetin yapımının yaygınlaşmasına yönelik olarak akademik ve bilimsel desteğe ihtiyaç olduğu, sol klarnet yapımına yönelik bölümlerin açılmasının uygun olacağı yönündedir.

Araştırma için, Türkiye’de sol klarnetin yapımına yönelik malzeme alımı konusunda devlet desteği, ustaların tanıtılmasına yönelik çalışmalar ve sol klarnet yapımı konusundaki bilginin artması için; üniversitelerde çalgı yapımı ve onarımı bölümlerinin sayılarının çoğaltılması ve Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı ilgili bölümlerin açılması yönünde öneriler geliştirilmiştir.

* Bu çalışma, birinci yazarın Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programında tamamladığı tezden geliştirilerek üretilmiştir.

** Orkestra Şefi, Kemer Belediyesi Atso Eğitim ve Sanat Merkezi, e-posta: furkan_ustundag@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5337-5170.

*** Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü, e-posta: hazankurtaslan@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1216-6142.

Anahtar Kelimeler: Şalumo, klarnet, sol klarnet, Albert sistem, sol klarnet yapım ustası.

Abstract

The clarinet, with roots dating back to the 1600s, is a wind instrument played with a reed and consists of five parts. There are currently nine different types of clarinets. In Turkey, the widely used ones are the clarinets produced in the Albert system. The use of the clarinet in Turkey began with Westernization movements, and since the 1800s, the soprano clarinet type has been preferred in Turkish music performances. Skilled craftsmen in Turkey continue to produce and use G clarinets made from various materials.

This study aims to present the development process of G clarinets in Turkey, introduce the master craftsmen who play a significant role in their production, and gather their opinions about these clarinets. The study employs a comprehensive multiple case study model, using purposeful sampling with an easily accessible case sampling technique. Data were collected by examining documents and conducting interviews, using a semi-structured interview form developed by the researchers. Opinions of three master craftsmen who make G clarinets were obtained for the research. Descriptive analysis was used for data analysis. The research results indicate an increased interest in G clarinets not only in Turkish music but also in other genres like pop and rock. However, it is noted that a systematic foundation is still lacking, and time is needed for this. Granadilla wood is predominantly chosen in the manufacturing process.

The study suggests a need for academic and scientific support for the widespread production of G clarinets in Turkey. It also recommends the establishment of sections dedicated to G clarinet production and an increase in the number of university departments focusing on musical instrument making and repair. Additionally, the study proposes government support for material procurement related to G clarinet production and efforts to promote craftsmen, aiming to enhance knowledge about G clarinet production.

Keywords: Chalumeau, clarinet, g clarinet, Albert system, g clarinet maker.

Giriş

Klarnet çalgısı Latince parlak, duru, aydınlık anlamındaki clarus kelimesinden gelmektedir ve klarnetin bilinen ilk atası chalumeau (şalümo) çalgısıdır. Şalümo tek kamışlı ya da çift kamışlı türleri olabilen ve bir oktav ses aralığına sahip ilkel bir çalgıdır. Şalümonun çalgı yapımcıları tarafından geliştirilmesiyle klarnet çalgısının temelleri atılmıştır. Alman çalgı yapımcısı J.C.Denner (1665-1707) şalümo çalgısını geliştiren ilk kişidir (Karaçetin, 2006). J.C.Denner'ın yapmış olduğu çalışmalar sonucunda çalgının ses aralığı genişletilmiş ve delik sayısı arttırılmış, deliklere yeni perdeler eklenerek çalgının bugünkü ağızlığın temelleri atılmış bunun yansira silindirik boru genişletilip uzatılmış, ayrı bir parça olarak kalak kısmı ve yeni anahtarlar eklenmiştir. Böylece Denner sistem klarnet tasarımları ortaya çıkmıştır. J.C.Denner'n ölümünün ardından oğlu Jacob Denner klarnet yapımcılığını devam ettirmiştir. J.C.Denner'in ardından klarnetin gelişimine katkı sağlayan diğer önemli çalgı yapımcıları Iwan Müller, H.E.Klose ve L.A.Buffet'tir. Müller (1786-1854), Denner'den sonra klarneti en iyi şekilde geliştiren çalgı yapımcısı ve klarnet virtüözüdür. Çalgıyı 13 perdeli hale getirmiş ve deliklerin her birine uyguladığı derinlikler sayesinde hava geçirmezliğini sağlamıştır aynı zamanda kamışı ağızlığa metal bir parça ile bağlamıştır. Tüm bu yeniliklerle Alman yapımı Müller sistem klarnetler yerini sağlamlaştırmıştır. Müller sistem klarnetler, günümüzde Albert sistem klarnetler olarak anılmaktadır. Fransız klarnet sanatçısı Klose (1808-1880), Alman çalgı yapımcısı ve flüt virtüözü T.Boehm (1794-1881)'ün flüte uyguladığı bir parmağın aynı anda başka perde deliklerini kapatması tasarımının klarnete uygulanmasını sağlamıştır. Klose, çalgı yapımcısı Buffet (1789-1864) ile birlikte 17 perdeli Fransız yapımı Boehm sistem klarneti üretmiştir. 19.yüzyıla gelindiğinde çalgı yapımcıları C.Baermann (1810-1885) ve J.G.Ottensteiner (1815-1879), Müller'in geliştirmiş olduğu Alman yapımı Müller sistem klarnete 7 perde daha ekleyerek çalgıya yeni özellikler kazandıran yapım ustaları olmuştur. Bu klarnetler, Almanya'da Baermann klarnetleri olarak adından söz ettirmektedir. Baermann klarnetlerine yeni eklemeler yapılarak, klarnetteki pozisyon yerlerini

değiştirerek daha yumuşak bir ton elde edilmesini sağlayan O.Oehler (1858-1936) olmuştur. O.Oehler’in yeni stil klarnetleri son yüzyılda özellikle Avusturya ve Almanya’da çok tercih edilen klarnetler arasındadır (Arslan ve Sarıboğa, 2012; Çağrı, 2006; Güler, 2019; Gündüz, 2016; Hoeplich, 2008; Akt. Keskin, 2017; Karaçetin, 2006: 5; Kılıç, 2009; Kılıç, 2022; Kroll, 1965; Mimaroglu, 1999; Sındır, 2011; Sözer, 1986; Salman, 2006; Spohr ve Meyer, 1981; Taşır vd., 2019; Terlikol, 2006).

Çalgı yapımcılarının klarneti geliştirme süreçleri sonunda bugün en sık kullanılan 9 farklı türde klarnet mevcuttur. Bunlar; si bemol klarnet, mi bemol klarnet, do klarnet, la klarnet, la bemol klarnet, sol klarnet, bas klarnet, alto klarnet, kontrbas klarnettir. Orkestralarda çoğunlukla Boehm sistem klarnetler olan mi bemol, si bemol, la, alto ve bas klarnetler kullanılmaktadır. Klarnetler birbirine geçen ağızlık, baril (fıçı), üst gövde, alt gövde ve kalak olmak üzere 5 parçadan oluşmaktadır.

Klarnetin ve Sol Klarnetin Türkiye’deki Tarihsel Gelişim Süreci

Osmanlı sarayında Batılılaşma hareketlerinin yansımaları bilim, kültür, sanat ve askeri alanda olduğu gibi müzikte de karşılığını bulmuştur. Türk müzik kültüründe ve müzik kurumlarında başlayan değişimler çalgıların geliştirilmesi ve yeni çalgıların kullanılmasına kadar gitmiştir.

Batılılaşma hareketlerindeki Osmanlı Devleti için engel olarak görülen Yeniçeri Ocağı, II. Mahmud döneminde 1826 yılında kaldırılmıştır. Yeniçeri ocağının kaldırılma sürecine ilişkin Öztuna (1989), II. Mahmud’un, Hristiyan topluluklarından bir araya getirilerek kurulan Yeniçeri Ocağı’nın ayaklanma yaparak padişahı bile değiştirebilecek şekilde siyasi bir kimliğe ve güce kavuşması noktasına geldiğini, bu nedenle hem Osmanlı topraklarını iyi savunacak hem de Avrupa standartlarında olan iyi eğitilmiş bir orduya ihtiyaç duyduğunu, sonuç olarak 25 Mayıs 1826 tarihinde Eşkinci Ocağı’nı kurduğunu belirtmektedir. Öztuna (1989)’ya göre, bu yeni orduya ilk aşamada 7.650 kişi alınmış ve Avrupa tarzında üniformalar giydirilmiştir. 11 Haziran 1826 yılında Eşkinci Ocağı’nın talime başlamasından 3 gün sonra Yeniçeri Ocağı bir ayaklanma gerçekleştirmiştir. Ayaklanmada 6 bin Yeniçeri lağvedilmiştir. Bu durum Avrupa’da bile yankı uyandırmıştır. 465 yıllık bir Ocak bu ayaklanma sonrası tarihe karışmış ve yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni modern bir Türk ordusu kurulmuştur. Vaka-i Hayriye (hayırlı olay) olarak anılan bu durum yeniçeri ocağının kapatılması ve modern bir devrin başlangıcı olarak simgelenmektedir (Antep, 2007; Aracı, 2006; Sarı, 2014; Özasker, 1997). II. Mahmud Avrupa standartlarında kurulan bu yeni orduya Mehterhane’nin müziği yerine yeni bir müziğin eşlik etmesi gerektiğini düşünür. Bu dönemde yapılan yeniliklere örnek olarak Mehterhane’nin yerine Mızıka-i Hümayun’un 1826 yılında kurulması gösterilmektedir. Klasik Türk Müziğine olan ilgisi ile tanınan II. Mahmud, yenileşmenin gerekliliği sebebiyle batı tarzı orkestrayı getirmiştir (Gazimihal, 1955). Askeri müziği temsil eden nakkare, zurna gibi çalgılar yerini Avrupa’dan getirilen flüt, klarnet gibi yeni çalgılara bırakmıştır (Gazimihal, 1939). Başlangıçta yabancı hoca ve müzisyenlerin çoğunlukta olduğu Muzika-i Humayun, yetiştirilen Türk müzisyen ve hocalar sayesinde Türk müziğini, Türk askeri müziğini ve Batı müziğini iyi bilen Türk müzisyen ve hocalardan oluşan bir kuruma dönüşmüştür (Kosal, 2001). Avrupa’daki benzerleri gibi bir fanfar orkestrasının Mehter’in yerini alması benimsenir. Bugün bando olarak ifade edilen Armoni Orkestrası’nın bir nefesli ve vurmali topluluğu olarak kurulması için çalışmalara başlanır (Antep, 2007).

Muzika-i Humayun isimli askeri bando aynı zamanda müzik okulu olarak da hizmet vermektedir. Bu nedenle içinde Türk ve Avrupa Musiki eğitiminin verildiği bölümleri barındırmaktadır (Alimdar, 2016; Gazimihal, 1939; Özasker, 1997). Bu amaçla yurtdışından hocalar getirilmiştir. Osmanlı’daki askeri bando şefliği ilk olarak Manguel,

sonrasında İtalyan Giuseppe Donizetti tarafından yürütülmüştür. Giuseppe Donizetti şefliğinde Avrupa orkestrasından ilham alınarak yapılan yenilik çalışmaları hız kazanmıştır ve orkestra batılılaşma yolunda büyük adımlar atmıştır. Orkestra üyeleri Avrupai çalgıların icrası konusunda oldukça başarılı olmuşlardır (Gazimihal, 2019; Kurtaslan, 2014; Öztuna, 2000). Müzika-i Hümayun'da klarnete ilk kez "tüysüz" lakaplı klarnetçi Francesco'nun getirilmesiyle yer verilmiştir. Avrupa'dan getirilen yabancı müzisyenlerden biri olan Francesco ile klarnet Türk toplumuna daha iyi tanıtılmıştır. Francesco'nun sayesinde Müzika-i Hümayun'da klarnetin icrası için çok sayıda öğrenci yetiştirilmiştir (Çağrı, 2006; Tunç, 2015; Taşır vd., 2019). Yetiştirilen öğrenciler arasında Mehmet Ali Bey (1840-1895), Zati Arca Bey (1864-1943), Veli Kanık Bey (1885-1953) ve Hüseyin İhsan Küncer (1900-1963) gibi dönemin önemli sayılan isimleri ile Müzika-i Hümayun'da klarnet üslubu yer edinmiştir. Böylece "Türk Klarnet Okulu" adı altında bir ekol oluşmuştur (Çağrı, 2006; Erdoğan, 2017; Şahinoğlu, 2020). Müzika-i Hümayun'da bu klarnet ustalarının yetiştirmiş olduğu öğrenciler; hem cumhuriyet döneminin önemli ekol temsilcileri hem de Türk klarnet ekolünün yeni kurulan kurumlarda devam ettirilip zenginleşmesinin temelini oluşturan müzisyenler olmuşlardır.

Türk müziğindeki ses sistemiyle ilgili perde yapısının bulunmaması nedeniyle klarnetin Türk müziğinin icrasında kullanımında ilk başlarda zorluk yaşanmıştır. Fakat kamışta istenen komaların dudak gevşetme ve sıkma hareketiyle sağlanması klarnetin Türk müziğine uyarlanmaya başlanmasına olanak sunmuştur. Böylece klarnetin Türk müziğinde kullanılmaya başlanması yaklaşık 1800'lü yılları bulmaktadır. Türk müziğinde kullanımı tercih edilen klarnet türü "sol klarnet" gösterilmektedir. Bu nedenle dünyada sol klarnet "Turkish Clarinet" olarak da bilinmektedir.

İbrahim Efendi Türk topraklarında yetişen ilk Türk müziği klarnet sanatçısıdır. Klarnetin yanı sıra tambur çaldığı da belirtilmektedir (Çağrı, 2006; Taşır vd., 2019). İbrahim Efendi'nin ardından Şükrü Tunar'ın (1907-1962) hizmet ve emekleri ile Türk musiki icra alanında klarnet çalgısına olan ilginin arttığı söylenebilir. Tunar'ın 1923 yılında İstanbul'a taşınması 46 yıl sürecek olan meslek hayatının dönüm noktası olmuştur. Kalaycıoğlu'na göre (1969), 1949 yılında kurulan TRT İstanbul Radyosu'nun ilk yıllarında TRT Müzik yayınları şefi olan Mesud Cemil Bey, Türk Müziği icrasının yapıldığı sazlar arasında klarnetin de yer almasını sağlamıştır. TRT Radyolarında ilk klarnet icrası Şükrü Tunar ile başlamıştır. TRT radyoları bünyesinde, geleneksel çalgılarla klarneti birleştirerek iyi bir Türk müziği klarnet üslubunun oluşmasını sağlamıştır. Tunar, İstanbul ve Ankara TRT Radyolarında uzun süre hizmet etmiştir (Akt. Soğukçam, 2007, s. 5). Tunar, Türk müziğinin klarnet ile icrasında ve yeni klarnetlerin Türk müziğine katılmasında büyük emekleri olan bir sanatçıdır. Cumhuriyet döneminden günümüze kadar gelen süreçte yetişen müzisyenlerden Mustafa Kandıralı (1930-2020), Hayrullah Duygulu, Aykut Doğanşoy, Barbaros Erköse (1936-), Türkan Kandıralı (65), Barbaros Erköse, İsmail Bergamalı, Naci Göçmen, Turgay Özüfler, Şükrü Kabacı, Salih Çağlar, Tanju Erol, Hüsnü Şenlendirici, Göksun Çavdar, Bülent Altınbaş, Tolga Akşit, Onur Aydemir ve Serkan Çağrı gibi öncü isimler klarnetin Türk müziği icrasında önemli yere sahip kişilerdir (Sopaoğlu, 2020). Adı geçen bu klarnet ustaları Türk müziğinde özellikle sol klarneti kullanmayı tercih etmişlerdir.

Dünyada en çok tercih edilen klarnetler si, mi, la bemol klarnetler iken Türkiye'de Türk müziğine uygunluğu sebebiyle sol klarnetler tercih edilmektedir.

Şekil 1. Sol Klarnet

Alman ve Fransız sistemde üretilen sol klarnetler 75-78 cm uzunluğundadır. Türkiye’de Türk müziği icrasında Albert sistem sol klarnetler tercih edilmektedir. Bunun nedeni, yumuşak bir sese sahip olması, perde sayısının az olması, perde düzeninin kolay çalınabilir şekilde tasarlanmış olması ki bu komalı seslerin kolay çalınabilmesini sağlamaktadır ve Türkiye’de Alman ekolünün benimsenmiş olmasıdır (Cankurtaran, 2020; Çağrı, 2006; Sopaoğlu, 2020; Erdoğan, 2017; Üstündağ, 2022, s. 33; Yılmaz, 2020).

Türk müziği icrasında sıklıkla kullanılan sol klarnetler, günümüzde yalnızca Alman yapımı olarak değil Türkiye’de bu çalgının yapımıyla adını duyurmuş ustalar tarafından da yapılmaktadır. Türk yapım ustaları tarafından yerli ve ithal malzemelerden, ağaç türlerinden yapılan sol klarnetler, pek çok ünlü Türk klarnetçi tarafından kullanılmaktadır. Yapılan araştırmalara göre klarnet yapım ustası Ahmet Özdemir’e ait klarnetlerin ABD’li yönetmen ve aynı zamanda klarnet çalan Woody Allen’in da elinde bu klarnetlerden bulunduğu bilinmektedir. Özdemir ile ilgili edinilen bilgilere göre; 1932 yılında doğmuş 2014 yılında hayatını kaybetmiştir. Çalgı yapımına 19 yaşında başlamış ve ilk yaptığı çalgının kaval olduğu bilinmektedir. Uzun yıllar klarnet yapımı ile uğraşan Özdemir, el yapımı klarnetleri ile tanınan bir usta olmuştur. Bunun yanında yapmış olduğu klarnetleri uygunluğu bakımından Türkiye’de tek olarak nitelendirilmektedir. Özdemir’in yapmış olduğu klarnetlerin büyük bir bölümü abanoz ağacındandır ve boya kullanmadan üretmiştir. Dünyada bir ilk olan “mermer klarneti” üreten kişidir. Vefatının ardından torunları klarnet yapımcılığını sürdürmüşlerdir. Ahmet Özdemir’in yurt içi ve yurt dışında üretmiş olduğu klarnetler hala kullanılmaktadır. Türkiye çapında birçok bölgede klarnet sanatçılarına hizmet vermiş ve öğrenci yetiştirmiştir. Yetiştirdiği birçok çırağı günümüzde klarnet yapımında ustalaşmıştır. Ahmet Özdemir’in yapmış olduğu klarnetlerin bu kadar rağbet görmesinin sebebinin klarnetçilerin yaşamış olduğu akort sorunlarını kendi bulduğu çözüm yollarıyla düzenlemiş olmasıdır (Url 1-3-5-6).

Bir diğer Türk klarnet yapım ustası Aydan Akneridir. Akneri Nefesli Sazlar ve Akneri marka sol klarnetler ile adını dünyaya duyurmuştur. Yapım ustası hakkında edinilen bilgilere göre; 1948 yılında İzmir’de doğmuştur. Müziğe 1968 yılında Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlı Askeri Mızıkça Okulu’na fagot çalarak başlamış, saksafon çalmayı da öğrenmiştir. 1972’de Finlandiya’ya taşınmıştır. Fagot çalgı icracısı Stig Forsman’ın öğrencisi olan Akneri, fagotunun arızalanması sonucu yapımına ihtiyaç duymuştur. Fakat Finlandiya’da çalgı yapım, bakım ve onarım ustası bulamamış, çalgısını Almanya’ya göndermiştir. Yaşanan bu durum Akneri’de çalgı bakım ve onarım ustalığı fikrinin başlamasına neden olmuştur. Akneri çalgı tamiri için ABD merkezli Ferree şirketinden almış olduğu çalgı tamir malzemeleri ile 1973 yılında Finlandiya’da atölye niteliğinde olan “Akneri Nefesli Sazlar”ı kurmuştur. Ardından Ferree şirketinin düzenlemiş olduğu eğitimlere katılmıştır. 1983 yılında İsveç’in Göteborg şehrinde Boosey & Hawkes adlı şirketin çalgı yapım bakım onarım bölümünü kurmuştur. Akneri, bu bölümün yöneticiliğini de yapmıştır. 1984’te Akneri, atölyesini Finlandiya’nın ikinci büyük şehri olan Tampere’ye taşımıştır. Türkiye’ye döndükten sonra 1994 yılında Ankara Bilkent Üniversitesi Müzik ve Sahne Sanatları Fakültesi’nde çalışmaya başlamıştır. 2004 yılında İzmir Devlet Opera ve Balesi’nde çalışmaya başlayan Akneri, bu kurumdan emekli olmuştur. Klarnetlerinin yapımında şu ana kadar grenadil, mopani, red ivory, şimşir ağaçlarını kullanmıştır. Bu ağaçlardan bareller, kalaklar, ağaç flütler, flüt ağızlıkları, pikolo ağızlığı imalatı yapmıştır. Dünyanın ilk karbon fiberli klarnet üreticisi olmuştur. Akneri, ürettiği klarnetlere birçok ülkeden talep görmüştür. Klarnetleri Türkiye ve birçok ülkeye yayılan Akneri, devlet senfoni orkestraları, devlet opera ve balesi orkestraları, özel senfoni orkestraları, özel ve devlet konservatuarları, üniversitelerin müzik bölümlerinin olduğu fakülte ve enstitülerin yapım bakım onarım servisliğini yapmıştır. Akneri, halen İzmir’de

“Akneri Nefesli Sazlar” atölyesinde klarnet yapımına çalışanları ile devam etmektedir (Url 2).

Sol klarnet yapan önemli bir Türk yapım ustası da Ramazan Kor’dur. Araştırmalardan elde edilen bilgilere ve 4 Kasım 2020 yılında Agazete’de yapılan röportaja göre; 1956 yılında Balıkesir’in Manyas/Yayla köyünde doğmuştur. 1950 yılında amcasının İtalya’dan Türkiye’ye usta getirip bir atölye kurmasıyla Ramazan Kor 1968’de ilk kez klarnetle tanışmış ve bu atölyedeki klarnet yapma serüveni başlamıştır. Böylelikle Türkiye’deki ilk klarnet imalatına başlanmıştır. Müzisyenlerin isteği üzerine parmak yapısına uygun klarnetler yapmış, kişisel talepleri doğrultusunda klarnetler üretmiştir. Kor, 1970 yılında amcasının vefatından sonra atölyesini devralmıştır. Ardından İstanbul’da 10 yıl klarnet yapımını sürdürmüş, sonrasında Bursa’ya taşınmıştır. Kor, aile geleneği haline gelen klarnet yapımı mesleğini seçmiştir. Kor, klarnet yapımında Türkiye’de ilk “metal” malzemeyi tercih eden yapım ustası olmuştur. Klarnet üretim materyali olarak metali seçmesinde, geçmişte klarnet sanatçılarınun ekonomik durumunun kısıtlı olması etkili olmuştur. Tabii bununla birlikte metalin klarnet yapımında daha ekonomik ve sağlam olması da diğer sebepler arasındadır. Kor klarnetleri, pirinç borudan üretilmektedir. Malzemeler gümüş kaynaklarla birleştirdikten sonra nikelaj yoluyla parlatılır, ardından krom kaplanıp parçalar monte edilir böylece özel tasarım klarnetler oluşur. Ramazan Kor, klarnetlerin satışı ve sergilenmesi amacıyla Bursa şehrinde Kor Müzik Mağazası’nı açmıştır. Ardından Rekor Müzik olarak markalaşmışlardır. Kor’un ürettiği klarnetler İsmail Oytun, Naci Göçmen, Mustafa Kandıralı gibi Türkiye’nin klarnet ustaları olarak nitelendirilen birçok klarnet sanatçısı tarafından kullanılmaktadır. Kor’un ürettiği klarnetlerin internet sitesi üzerinden de satışının olduğu ve ürettiği klarnetlerin kullanım süresinin çok uzun yıllarca sürdüğü bilinmektedir. Kor, aile mesleğinin devamı olan klarnet yapım ustalığını dördüncü nesil olan yeğeni Hüseyin Ünol’a da öğretmiştir (Url 4).

Şekil 2. Metal Klarnet

Yukarıda verilen bilgiler üzerine gerek Ahmet Özdemir gerek Aydan Akneri gerekse Ramazan Kor, klarnet çalgısının yapımında tını özellikleri bakımından, farklı malzemelerin kullanılması bakımından yenilikler getirmişlerdir. Atölyeler kurmuşlar, ustadan çırağa mantığı ile yeni yapım ustalarının yetişmesine imkân sağlamışlardır. Ürettikleri klarnetler de yurtiçinde ve yurtdışında rağbet görmüştür.

Araştırmanın Amacı ve Problemi:

Türk müziği icrasında yaygın olarak sol klarnetlerin kullanılması ve yapım ustalarına yönelik yapılan akademik çalışmaların az olması nedeniyle bu çalışmada sol klarnet yapan yapım ustaları ile çalışılmıştır. Yapım ustalarının sol klarnete ilişkin

görüşlerini ortaya koymak bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırma için yapım ustalarının gözünden Türkiye’de yaygın olarak kullanılan sol klarnetlerde gelinen son noktanın ortaya konulması, sol klarnet yapımında kullanılan malzemeler ve sol klarnetlerin yapımının yaygınlaşma nedenleri ortaya konulmuştur. Araştırmanın amacına paralel olarak belirlenen alt problemler şunlardır:

- 1- Türkiye sol klarnet yapımında bugün hangi konumdadır?
- 2- Tüm dünyada halen kullanılmakta olan Boehm ve Albert sistem sol klarnetlerin birbirinden farkı nedir?
- 3-Sol klarnet yapımında kullanılan malzemeler hangileridir, tercih edilme nedenleri nelerdir?
- 4- Sol klarnet yapımının yaygınlaşmasına yönelik ne tür çalışmalar yapılmalıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Yapılan bu çalışma nitel araştırma yöntemiyle yapılmıştır. Araştırmada bütüncül çoklu durum çalışması modeli kullanılmıştır. Durum çalışması bir veya birkaç durumu kendi sınırları içerisinde bütüncül olarak ele almak ve analiz etmektir. Yani bir sorunu yaşayanların gözüyle yaşandığı ortamda o sorun yaşanırken inceleyip ortaya koymaktır. Nitel araştırmalarda durum çalışmaları yaşanmakta olan bir olguya/vakaya odaklanır. Yani pratikte yaşanan durumu gözlem, görüşme, görsel- işitsel materyaller, dokümanlar ve raporlar ile ortaya koyar (Creswell, 2013; Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bütüncül çoklu durum deseninde birden fazla kendi başına bütüncül olarak algılanabilecek durum söz konusudur. Her bir durum kendi içinde bütüncül olarak ele alınır” (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s. 291). Dolayısıyla yapılan bu araştırmada özellikle sol klarnetin Türkiye’de halen yaygın bir şekilde kullanılıyor olması, günümüze kadar gelen önemli sol klarnet yapan yapım ustalarının var olması ve yapım ustalarının konuya ilişkin görüşlerinin alınması açısından bütüncül çoklu durum çalışması deseninden faydalanılmıştır.

Araştırmanın Örneklemi ve Katılımcıları

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabılır durum örnekleme tekniği kullanılmıştır. Kolay ulaşılabılır durum örneklemeinde araştırmacı yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçer, çoğu zaman diğer örnekleme yöntemlerini kullanma olanağının bulunmadığı durumlarda kullanır (Yıldırım ve Şimşek, 2006:113). Buna göre araştırmaya Türkiye’de özellikle sol klarnet yapan 3 yapım ustası dahil edilmiştir. Bunlar; Katılımcı 1 (K1), Katılımcı 2 (K2), Katılımcı 3 (K3) şeklinde araştırma içerisinde kodlanmıştır. Araştırmanın katılımcılarını oluşturan sol klarnet yapan 3 yapım ustası ile yapılan görüşmelere ilişkin veriler araştırmanın bulgular kısmı içerisinde yer almıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler dokümanların incelenmesi ve görüşme yoluyla elde edilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgular için çok çeşitli kaynaklardan her türlü yazılı, basılı, görsel, işitsel materyallerden elde edilen bilgileri kapsar. Araştırmanın amacına uygun olarak klarnetin tarihsel gelişiminin, Türkiye’de sol klarnetin yayılma sürecinin ve sol klarnet yapmaya devam eden yapım ustalarının araştırılması aşamasında seçilen tezler, makaleler, kitaplar, belgeler, fotoğraflar, şekiller, videolar vb. dokümanlardan yararlanılmıştır.

Araştırmada yapım ustalarının sol klarnete yönelik görüşlerini almak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırma için yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin seçilme nedeni, temel soruların araştırmacı tarafından önceden hazırlanması ardından görüşme esnasında katılımcıların verdiği bilgilerden yola çıkarak daha ayrıntılı bilgiye ulaşmak amacıyla ek soruların sorulmasına imkân sağlamasıdır. Böylece yapılan görüşmeye bir esneklik sağlanmış olur. “Araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü hazırlar. Buna karşın araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak değişik yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını etkileyebilir ve kişinin yanıtlarını açmasını ve ayrıntılandırmasını sağlayabilir” (Türnüklü, 2000, s. 547). Yapılan bu çalışma için araştırmacı konuya yönelik 2 temel soruyu önceden hazırlamıştır. Sorular, çalışmanın amacına uygunluğunun teyit edilmesi amacıyla uzman görüşlere sunulmuştur. Uzman görüşlerin önerileri doğrultusunda sorulara son şekli verilmiştir. Görüşmenin seyri içerisinde katılımcıların görüşlerinden yola çıkarak 2 ek soru daha sorularak toplam 4 soru ile görüşme süreci tamamlanmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verileri toplanırken gönüllülük esasına dayalı olmasına dikkat edilmiştir. Sorular araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Ardından uzman görüşlerin önerileri doğrultusunda sorulara son şekli verilmiştir. Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu 06.03.2023 tarihli 110 karar sayılı etik izninin bulunduğu katılımcılarla paylaşılmıştır. Görüşme öncesi katılımcılardan gerekli izinler alınmıştır. Bir katılımcı ile ön görüşme gerçekleştirmek amacıyla yer ve saat için randevu talep edilmiştir ve görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme sonrası veriler araştırmacı ve uzman görüşlerce incelenmiş ve görüşme ortamından ya da sorulardan kaynaklanan herhangi bir sıkıntı yaşanmadığı görülmüştür. Bu doğrultuda araştırma sürecine devam edilmiş ve sol klarnet yapan 3 katılımcı ile görüşme yapmak için gün ve saat talebinde bulunulmuştur. Görüşmeden önce katılımcılara gerekli bilgiler verilmiştir. Katılımcılar, görüşmelerin ses kaydına alınmasında herhangi bir sakınca olmadığını belirtmişlerdir. Ardından görüşme soruları sorularak süreç başlatılmıştır. Görüşmeler ses kaydına alınarak, not tutularak gerçekleştirilmiştir. Görüşme süreleri ortalama 20 ile 30 dakika arasında değişmiştir. Görüşmenin akışı içerisinde ek sorular da sorulmuştur. Böylece toplam da katılımcılara 4 soru sorulmuş ve konuya ilişkin derinlemesine bilgilere ulaşılmıştır. Görüşmeler sonrasında ses kayıtları transkriptlere dönüştürülmüştür. 12 sayfa transkript elde edilerek veriler analiz aşamasına getirilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin analizinde nitel verileri anlayabilmek, tarafsız bir şekilde olduğu gibi yansıtabilmek amacıyla betimsel analizden yararlanılmıştır. “Görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Bu tür analizlerde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır” (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s. 224). Araştırmada dokümanların incelenmesi sonucunda klarnetin ve Türkiye’deki sol klarnetin gelişim süreçlerinin ve yapım ustalarının sol klarnete ilişkin görüşlerinin doğrudan alıntılarla aktarımı çalışmada betimsel analiz yoluyla verilmiştir. Yapılan betimlemeler açıklanarak yorumlanmıştır. Böylelikle belirli sonuçlara ulaşılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmada bilimsel bulguların doğruluğu geçerlik (iç geçerlik, dış geçerlik) ile bilimsel bulguların tekrarlanabilirliği güvenirlik (iç güvenirlik, dış güvenirlik) ile ifade edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Bu doğrultuda araştırmının geçerliği ve güvenirliği aşağıdaki adımlarla sağlanmıştır.

Araştırmının iç geçerliğini (inandırıcılığı) artırmak için, doküman analizi ve görüşmeler yapılmıştır. İncelenen alan yazının farklı pek çok dokümanla desteklenmesi sonucunda araştırmının inandırıcılığı sağlanmış ve araştırma için bir kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Görüşme formunun geliştirilmesi aşamasında da konuya yönelik alanyazın taranmıştır. Uzman görüşler alınarak forma son şekli verilmiştir. Katılımcılarla yapılan ön görüşmeler, karşılıklı güvenin sağlanması noktasında etkili olmuştur. Katılımcılara yapılan görüşmelerin yalnızca bilimsel amaçlı kullanılacağı belirtilmiştir. Yapılan görüşmeler sonrasında katılımcılardan elde edilen verilerin transkriptleri yapılmıştır. Transkriptler yeniden uzman görüşlere sunulmuş ve ardından katılımcılara gönderilerek onayları alınmıştır. Ayrıca araştırma için sol klarnet yapan yapım ustalarından oluşan katılımcıların seçilmiş olması araştırma için gerçek durumu net bir şekilde ortaya koymayı sağlamıştır. Böylece toplam da katılımcılara 4 soru sorularak konuya ilişkin derinlemesine bilgilere ulaşılmıştır. Dolayısıyla uzman görüşleri ile katılımcı teyidi yoluyla araştırmının iç geçerliği (inandırıcılığı) sağlanmıştır.

Araştırmının dış geçerliğini (aktarılabirliği) artırabilmek için araştırma sürecini ve bu süreçte yapılan her şey (araştırmının deseni, araştırmının örnekleme ve katılımcıları, veri toplama araçları, verilerin toplanması, verilerin analizi) tüm detayıyla açıklanmıştır. Ayrıca araştırmada amaçlı örnekleme yönteminin kullanılması dış geçerliliğin (aktarılabirliğin) sağlandığı anlamına gelmektedir. Çünkü erişilebilirlik ve gönüllülük esasına dayalı bir katılımcı grup oluşturulmuştur.

Araştırmının iç güvenirliğini (tutarlığı) artırabilmek amacıyla bulgular yorum yapılmadan verilmiştir. Bulgularda yer alan görüşler doğrudan alıntılarla yorum yapılmadan sunulmuştur. Görüşmelerden elde edilen veriler araştırmacı dışındaki uzman görüşler de alınarak karşılaştırılmıştır. Böylece araştırmacı ve uzman görüşler arasındaki uyumun güvenilir olup olmadığı ortaya çıkmıştır.

Araştırmının dış güvenirliğini (teyit edilebilirlik) artırmak için, araştırma sürecinde yapılanlar ayrıntılı bir şekilde tanımlanmış ve açıklamıştır. Verilerin her aşaması uzman görüşler alınarak teyit edilmiştir. Elde edilen tüm ham veriler araştırmacı tarafından saklanmaktadır.

Bulgular

Araştırma için Türkiye’de Albert perde sistemine göre sol klarnet yapan 3 çalgı yapım ustasına ulaşılmıştır. Bunlar; K1, K2 ve K3’tür. Araştırmının alt problemlerine ilişkin bulgularda yapım ustalarına sol klarnet ile ilgili yönlendirilen sorular ve verilen cevaplar doğrudan alıntılarla sunulmuş, betimlenerek yorumları yapılmıştır.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Yapım ustalarının Türkiye’nin sol klarnet yapımında bugünkü konumunu değerlendirmelerine ilişkin görüşleri:

K1: “Sol klarnet yapımında Türkiye’deki durumun daha uzun süreler sonra sağlam bir zemine oturacağı bir yol içerisinde olduğunu düşünüyorum. Bu bağlamda sol klarnet üretiminin yalnızca üretimle kalmayıp, birçok sistemsel parçaların da geliştirilerek ilerletilmesi gerekir. Ayrıca sol klarnetin geliştirilmesi adına günümüzde de çözülmesi

gereken bazı engeller bulunmaktadır. Her şeye rağmen biz günümüz şartlarında en akortlu sayılabilecek klarnetin üretimini yapıyoruz diyebilirim.” Verilen cevaba göre Türkiye’de sol klarnet üretiminin sistemsel bir zemine oturmadığı, bunun gerçekleşmesi için zamana ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

K2: “Sol klarnet üretiminin on yıl öncesine kıyasla daha revaçta olduğu bir gerçek. Geçmişte Türk toplumu sol klarneti düğün gibi alanlarda zurna tarzında kullanılan bir enstrüman olarak görürdü fakat günümüzde bu yanlış görüşün önüne geçildiğini gözlemliyorum. Günümüzde sol klarnetin Türkiye’de birçok müzik türünde kullanıldığını da görüyorum. Fakat sol klarnet üretiminin Türkiye’de fabrikasyon olarak seri bir üretiminin olmadığı da bir gerçek. Türkiye’de sol klarnet üretiminin büyük fabrikasyon tarzında olmayıp, küçük atölyelerde üretiminin yapılması mevcut yapım durumunu daha kıymetli hale getiriyor. Günümüzde sol klarnet talebinin yüksek olması fakat bu talebi karşılayacak bir üretim kapasitesinin ülkede olmadığı da ortada. Türkiye’de seri üretimin olmamasının yanında hızlı üretim yaptığını iddia eden ustaların dahi aylık üretiminin 6-7 klarneti geçmemesi seri üretim konusunda hala yavaş olduğunu gösteriyor.” Verilen cevaba göre Türkiye’de sol klarnet üretimi talep olarak gelişmekte fakat bu talebi karşılayacak arz yeterli seviyeye ulaşmamaktadır. Kısa zaman içerisinde Türkiye’de sol klarnet yapımında seri üretime geçilmesi gerektiği belirtilmiştir.

K3: “Biz bilgisayar destekli bir üretimden ziyade rahmetli dedemden öğrendiğimiz gibi el yapımı klarnet üretiyoruz. Bunu yaparken de yeri geldiğinde 32 farklı ağaç türünü inceleyerek yola çıkıyoruz. Ham maddesi ağaç olan sol klarnetin yanında bir de Türkiye’de taş sol klarnet üretimini de ilk kez biz gerçekleştirdik. Türkiye’de ve dünyada ilk olarak kullanılan materyallerde üretim yaparak klarnet yapımına farklı bir bakış açısı kazandırdığımızı düşünüyoruz.” Verilen cevaba göre sol klarnet üretiminin zahmetli bir meslek olduğu, Türkiye’yi bu bağlamda farklı kılmak adına alışlagelinen materyallerin dışında başka hammaddeler ile klarnet üreterek dikkat çekilmeye çalışıldığı belirtilmiştir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Yapım ustalarının Boehm ve Albert sistemde yapılan sol klarnetlere ilişkin görüşleri:

K1: “Albert sistem klarnetin Türkiye’de yaygın olmasının sebebini alışkanlık olarak yorumlayabiliriz. Bence, Boehm sistem klarnetin Albert sistem klarnete göre tercih nedeninin “kullanım kolaylığı” olduğunu düşünüyorum. Ayrıca, aklımda Boehm sistem klarnetin üretimini yapmak da var, fakat yoğunluğum sebebiyle üretimini yapmayı biraz erteledim. Albert sistem klarnetlerin el yapımı ve fabrikasyon olmalarının birbirinden farkı, fabrikasyon klarnetlerin standardizasyonunun olmaması, fabrikasyon ürünlerin akortlarının birbirine uymadığı olarak belirtebilirim.” Verilen cevaba göre Türkiye’de kullanılan sol klarnetlerin Albert sistem olmasının geleneksellik ve kullanım kolaylığı nedenleri olduğu üzerine temellendiği görülmektedir. Bir diğer neden ise fabrikasyon üretimde standart bir akort birliğinin bulunmaması durumudur.

K2: “Albert sistem klarnetlerin Boehm sistem klarnetlere oranla daha fazla tercih edilmesinin sebebi alışkanlıktır. Ayrıca geleneksellik de tercih sebepleri arasındadır. Esasında Boehm sistem klarnetlerin Albert sistem klarnetlere oranla daha çok artı özellikleri var. Fakat Türkiye’de bu sisteme karşı alışkanlıklar bulunmamaktadır. Albert sistemin bir diğer tercih sebebi olarak, Türk müziğinde koma seslerin icrasını gösterebiliriz. Boehm sistem sol klarnetlerin Türk müziğinde kullanımının olamayacağı algısı yanlıştır. Yani bir bakıma dünyanın en bozuk klarnetine alışan bir insana göre en iyi klarnetin o olacağı, bu bağlamda alışkanlığın klarnette ön planda olduğunu söyleyebilirim. Ayrıca günümüz şartlarında üst seviye Boehm ve Albert sistemde fabrikasyon sol klarnetlerin

üretilebilmesi adına ekonomik ve çevresel faktörler başta olmak üzere birtakım zorluklar var. Bu yüzden üretim adına yapılacak çalışmanın titizlikle yapılması gerektiğini ifade etmek lazım. Ayrıca el yapımı klarnetlere oranla fabrikasyon üretim klarnetlerin bakımının ve onarımının el yapımına oranla aynı performansı vermediğini biliyoruz” Verilen cevaba göre Albert sistem sol klarnetler ile hem Türk müziğindeki koma sesler üretilebilmesi hem de geçmişten gelen kullanım alışkanlığı olması nedeniyle tercih edilmektedir. El yapımı klarnetlerin bakım ve onarımı fabrikasyon klarnetlere göre daha iyi sonuçlar vermektedir.

K3: “Boehm sistem klarnetin sol klarnette tercih edilmemesinin sebebi, Albert perde sistemindeki icracının koma sese yatkın olması, bunun yanında Boehm sistem klarnetlerde icracıların bu performansı yakalayamadıklarından dolayı olduğunu düşünüyorum. Albert sistem klarnetler de gerek dudak pozisyonu gerek parmak hareketleri sebebiyle insanın yeteneklerini ön plana çıkarması sebebiyle sıkça kullanılmaktadır. Boehm ve Albert sistemde üretilen fabrikasyon sol klarnet ile el yapımı klarnetleri kıyaslarsak, el yapımı sol klarnetler kullandıkça yenilenen bir üründür. Bunun yanına el yapımı sol klarnetlerin küçük bir bakımdan sonra tekrardan sıfır halini alabileceğini, fakat fabrikasyon ürünlerde bu durumun söz konusu olamayacağını biliyoruz. El yapımı klarnetlerin daha hassas bir işleminin var olması bu özelliğin de tercih sebepleri arasında olduğu müşterilerden bize söyleniyor. El yapımı sol klarnetlerin bilimsel olarak tendon kasılmasını minimum seviyelere düşürdüğü, fakat fabrikasyon klarnetlerin böyle bir özelliğinin olmadığını da belirtmek lazım. Boehm ve Albert sistem **fabrikasyon** ürünlerin böyle bir özelliğinin olmamasının icracıda zaman kaybı, erken yorulma ve enstrüman çalma isteğinden vazgeçme gibi problemlere neden olduğunu ifade etmek lazım.” Verilen cevaba göre Albert sistem klarnetlerin; koma seslerin perdesinin bulunması ve çalıcının dudak ve parmak pozisyonlarındaki kolaylıkla iyi bir icra becerisini ortaya çıkarması nedeniyle tercih edildiği görülmektedir. Tek tip üretilen fabrikasyon klarnetler zaman içerisinde müzisyenlerde sağlık sorunlarına neden olmakta o nedenle klarnetin icracının fiziki yapısının ölçülerine göre üretilmesinin daha uygun olduğu görülmüştür.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Yapım ustalarının sol klarnet yapımında kullandıkları malzemelere ilişkin görüşleri:

K1: “Sol klarnet üretiminde genel olarak grenadili tercih ediyoruz. Grenadil ağacının klarnette kullanılması adına önce özel bakımlar yapıp sonra üretim için işleme tabi tutuyoruz. Grenadil ağacını, abanoz ağacından daha sert bir malzeme olarak nitelendirmek mümkün. Abanoz ağacının klarnette kullanılan bölümünün çok az olması sebebiyle tercih edilmiyor. Abanoz kullanımı aslında eski abanoz ağaçları ile oluyor, bunun da fiyatının pahalılığı konusunda grenadilin kullanıldığını da söyleyebilirim. Klarnet çalanların ortak yorumu da grenadilin kullanılmasının bir diğer sebebinin tüm müzik türlerine uyacak şekilde kendine has bir tınıya sahip olduğu söyleniyor.” Verilen cevaba göre genel olarak grenadil ağacı kullanılıyor olsa da öncesinde birtakım işlemlere tabi tutulduğu belirtilmiştir. Abanoz ağacının grenadil ağacına göre daha pahalı olması, bunun yanında grenadil ağacının kolay temin edilmesi sebebiyle tercih edildiği belirtilmiştir.

K2: “Sol klarnet üretiminde grenadil ağacını tercih ediyorum. Ayrıca grenadilin sol klarnet üretiminde dünya genelinde yaygın bir tercihtir. Abanoz diye bilinen çoğu klarnetin de aslında grenadil olduğu bir gerçek. Bir diğer ağaç cinsleri olan cocobolo ve mopani ağaçlarını da üretim malzemesi olarak kullanıyoruz. Ayrıca Türkiye’de zeytin ve gül ağacı gibi ağaçların sol klarnet üretiminde de sıkça kullanıldığını söylemek mümkün. Bizim kullanmış olduğumuz ağaç türlerini kullanma sebebimiz olarak “ses rengini” gösterebiliriz. Ses renginin yanında ise çok sert ağaçlar olması, suyu emiş oranlarının daha

az olması sebebiyle tercih ettiğimi ifade etmek isterim. Bu özellikler sayesinde klarnetteki çatlamlar daha az oluyor” Verilen cevaba göre granadil başta olmak üzere cocobolo, mopani, zeytin ve gül ağaçları sıkça kullanılmakta ve bu ağaçların tercih edilme sebepleri ses rengi, sert malzeme oluşu ve yapım sonrasında oluşabilecek sorunların kısmi şekilde önüne geçilebilir olmasıdır.

K3: “Biz çoğunlukla ağaç olarak grenadili tercih ediyoruz. Fakat son zamanlarda ürettiğimiz taş klarnetlerin sahnelerde çokça kullanıldığını, taş klarnetin ağırlığının sanılanın aksine yüksek olmadığını da söylenmek isterim. Grenadil ağacının klarnette kullanmasının sebebi çürümemesi ve uzun süreler boyunca sağlamlığını koruması olarak ifade edebilirim. Türkiye’de klarnetin şimşir ağacından, kayısı, akasya, ceviz ağacından ve birçok ağaç türünden yapılabildiğini, fakat bu ağaç türleri içerisinde en iyi klarnet malzemesinin grenadil olduğu bir gerçek” Verilen cevaba göre en çok tercih edilen ağaç türü granadil ağacıdır fakat özel üretim taş klarnetlerde düşünüldüğünün aksine ağır olmadığı için talebi fazla olduğu belirtilmiştir. Grenadil ağacının dayanıklılık süresinin uzun olması tercih edilme nedeni olmuştur. Bunun dışında Türkiye’de şimşir, kayısı, akasya ve ceviz gibi başka ağaçlardan da klarnet yapılmaktadır.

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Yapım ustalarının Türkiye’de sol klarnet yapımının yaygınlaşmasına yönelik görüşleri:

K1: “Sol Klarnet, Türk müziğinin yanında rock müziğinin de dahil olduğu birçok alanda kullanılan bir çalgı olduğunu, ayrıca son 10 yıl içerisinde sol klarnet kullanımının her tarz müzik türünde arttığını ifade edebilirim. Türkiye’de sol klarnetin klasik müzik orkestraları hariç hemen hemen bütün orkestralarda kullanıldığını da vurgulamak lazım. Bunun yanında Türkiye’de pop ve rock müzik içinde klarneti tanıyan sol klarnet öğrencilerinin kendilerine idol belirlediğini ve klarnet çalmak adına bir heves ile enstrümanı kullanmaya başladığını düşünüyorum. Bu durumda sol klarnetin son zamanlarda sanat müziği dışında girdiği diğer müzik tarzlarının popülerliğini gösteriyor. Türkiye’de klarnet yapım bölümlerinin açılmasının, ustaların bilgilerini kullanarak bu alana zaman ayırmalarının sonucunda verimli olacağını düşünüyorum.” Verilen cevaba göre sol klarnetin farklı müzik türlerinde kullanılmaya başlanması enstrümana olan ilginin artmasına neden olmuştur. Böylece üniversitelerde sol klarnet yapım bölümlerinin açılması ve mevcut yapımcıların bilgi ve deneyimlerinden faydalanılması gerektiği belirtilmiştir.

K2: “Geçmişte sol klarnet sadece sanat amaçlı kullanılırdı. Günümüzde ise hobi amaçlı popülerite kazandığı gerçeğini göz ardı etmemek lazım. Fakat bu popüleritenin artmasından kaynaklı olarak Türkiye’de düşük kalitedeki enstrümanların da arttığını, bu bağlamda ihtiyaç fazlası âtil sol klarnet havuzu oluştuğunu da söylemek istiyorum. Sol klarnet yapımının Türkiye’de daha fazla yaygınlaşmasının birçok etkenler sebebiyle engellendiğini düşünüyorum. Yaygınlaşmayı engelleyen bu etkenler ise ham maddeye ulaşım konusunda karşılaşılan problemler, nitelikli ürünün Türkiye’de bulunmasının zor olması ve bilgi eksikliği olarak ifade edebilirim. Türkiye’de sol klarnet icrasının yaygınlaşması tabii ki olumlu bir durum, bu bağlamda sol klarnet kültürünün ve müşteri taleplerinin artması da doğal bir süreç.” Verilen cevaba göre sol klarnet, diğer müzik türlerinde kullanılmaya başlanmasıyla çok fazla ilgi görmüştür. Bu durumun avantajları olduğu gibi dezavantajları da mevcuttur. Türkiye’de sol klarnet yapım konusunun yaygınlaşması ham madde ve imkanların ulaşılabilir olmasıyla doğru orantılıdır. Bu konudaki mevcut sorunların çözülmesiyle yerli ve milli klarnet üretiminin iyi konuma gelebileceği belirtilmiştir.

K3: “Türkiye’de sol klarnet günümüzde evrimini henüz tamamlayamamış olsa bile git gide popülerliğinin artması ve Ar-ge çalışmalarıyla beraber sol klarnetin istenilen seviyelere ulaşılacağını düşünüyorum. Son zamanlarda yöresel müziklerin dışında pop müzikte de kullanılması otomatik olarak talep ve gelişimi sağlamaktadır. Türkiye’de sol klarnet yapımının son 10 yıl içerisinde arttığı, daha da fazla artırılmasının ise icracıda tercih ve algı karışıklığı yaratacağı kanaatindeyim. Bu işi tam anlamıyla öğrenmeden üretime geçmemek lazım. Çünkü bu durum klarnet sistemleri ve özelliklerindeki değişimler sebebiyle bilgi kirliliğine ve standardizasyonda bozukluk gibi problemlere yol açacaktır. Fakat üretimin standartlar dahilinde, disiplin anlayışı içerisinde yapılması halinde yaygınlaşmanın enstrüman adına katkı olacağını da söylemek mümkündür.” Verilen cevaba göre son zamanlarda sol klarnetin başka müzik türlerinde de kullanılması popüler olduğu anlamına gelmektedir ve bu durum çalgının gelişimine katkı sağlamaktadır. Türkiye’de sol klarnet yapım konusunun disiplinler arası çalışma ile kontrollü bir şekilde yaygınlaşması gerektiği belirtilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre klarnet yapan yapım ustalarının sayıca oldukça az olduğu gözlemlenmiştir. Türkiye tarihine bakıldığında klarnet yapım ustalarından çok klarnet icra eden ya da eğitimini veren müzisyenlerin sayıca fazla olduğu görülmektedir (Sopaoğlu, 2020). Türkiye’de yaygın olarak kullanılan sol klarnetler, yapım ustalarının da en çok yapmakta olduğu klarnet türüdür. Araştırma bulgularından elde edilen veriler doğrultusunda Türkiye’de sol klarnet yapan 3 yapım ustasına ulaşılmıştır.

Türkiye’de sol klarnet yapımında gelinmiş nokta değerlendirildiğinde; yapım ustalarının tamamının son on yıldan öncesine nazaran klarnet icrasına olan talepten sol klarnet yapım konusunda da ilerleme olduğunu belirttikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Sopaoğlu (2020)’nun yapmış olduğu araştırmada sol klarnet eğitimi veren 5 klarnet eğitimcisi ile görüşmüştür. Anlaşıldığı üzere sol klarnetler akademik eğitim verilen kurumlarda da yerini almıştır. Dolayısıyla sol klarnetlere duyulan ihtiyacın bu klarnet türüne duyulan ilgiden kaynaklanmakta olduğu durumu ustaların görüşleri ile uyumludur.

Yapım ustalarının Boehm ve Albert sistemde yapılan sol klarnetlere ilişkin görüşlerine göre; ustaların tamamının Boehm sistemin Albert sisteme göre daha donanımlı olmasına rağmen usta-çırak ilişkisi ile bağlantılı olarak Türkiye’de Albert sistem klarnetin yaygın olduğu, bu sebeple yapım ustalarının Albert sistem sol klarnet yapımına yöneldikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalarda Türkiye’de Türk müziği icrasında Albert sistem sol klarnetlerin tercih edilmesinde Alman ekolünün benimsenmiş olması, komalı seslerin kolay çalınabilmesine imkân vermesi, perde sayısının az olması ve kolay çalınabilir bir perde sistemiyle tasarlanmış olması gibi nedenler sunulmuştur (Cankurtaran, 2020; Çağrı, 2006; Erdoğan, 2017; Sopaoğlu, 2020; Yılmaz 2020) Yapım ustalarının görüşleri ile yapılan çalışmaların birbiri ile örtüştüğü görülmektedir. Ayrıca fabrikasyon üretim sol klarnetlere ilişkin görüşler belirtmişler; el yapımı klarnetlerin kişiye özel yapılmasından dolayı akort sorunu yaşanmamakta, fakat fabrikasyon üretimlerde bu durumun sıklıkla görülmekte olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Yapım ustaların sol klarnet yapımında kullandıkları malzemelere ilişkin görüşleri incelendiğinde, daha çok ağaç malzemeyi tercih ettikleri görülmüştür. Yapım ustaları Türkiye’de sol klarnet yapımında öncelikle grenadil ağacını tercih ettikleri tespit edilmiştir. Grenadil ağacını abanoz ağacı yerine tercih etmekte. Abanoz’un yerine grenadil ağacının tercih edilme sebebi aynı dayanıklılıkta fakat daha ekonomik olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun dışında tercih ettikleri ağaç türleri gül, zeytin, abanoz, şimşir

ve cevizdir. Yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde klarnet çalgısının yapımında öncelikle abanoz ağacının kullanıldığı görülmüştür (Akt. Işık ve Uslu, 2012; Önal, 1984; Akt. Sopaoğlu, 2020; Yılmaz, 2020). Fakat bugün ustalar sol klarnetin yapımında ağaç kalitesi olarak abanoz ağacıyla eş değer olan fakat daha ucuz maliyetli olan grenadil ağacını tercih etmeye başlamışlardır.

Türkiye’de sol klarnet yapımının yaygınlaşmasına yönelik yapım ustalarının görüşlerinde öncelikle, geleneksel Türk müziğinin dışında son zamanlarda pop, rock ve diğer tüm müzik türlerinde de sol klarnetin kullanıldığı konusunda görüş birliğine vardıkları tespit edilmiştir. Cankurtaran (2020)’ın yapmış olduğu çalışmada farklı kurumlarda görev yapan si bemol klarnet icracı ve eğitimcilerinin klarnet ile en çok çalmayı tercih ettikleri müzik türleri arasında ilk sırada Klasik müzik ikinci sırada pop müzik, üçüncü sırada caz ve diğer sıralamalarda; Türk sanat müziği, marşlar, Türk Halk müziği, Blues ve Balkan müzikleri gelmiştir. Her iki çalışmada da Türkiye’de icra edilen klarnet türlerinin artık Türk müziği ya da klasik müzik icrası dışında diğer müzik türleri içerisinde de kullanıldığı eğilimi sonucu ortaya çıkmıştır. Yapım ustalarının tamamından bu sanatın kontrollü olarak yaygınlaşmasının bir ihtiyaç olduğu, bunun gerçekleşmesinin de üniversiteler aracılığı ile mümkün olabileceği sonucu ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalar gösteriyor ki klarnetin ya da sol klarnetin Türkiye’deki yaygınlaşmasında eğitim kurumlarının önemi çok büyüktür. Bugün sol klarnet eğitime yönelik metotların yayınlanması, sol klarnet eğitimlerinin verilmesi, sol klarnet yapan yapım ustalarının halen yapıma devam etmesi bu çalgıya duyulan ilgiyi ve önemi ortaya koymaktadır. Sol klarnete yönelik üniversitelerde verilen eğitimlerde bu durumu kanıtlar niteliktedir (Cankurtaran, 2020; Sopaoğlu, 2020; Şahin, 2019; Üstündağ, 2022; Yılmaz, 2020).

Öneriler

*Klarnet üretimi hususunda genç ve deneyimli tüm klarnet yapım ustalarının daha fazla çırak yetiştirmeleri ve bu çalgının yapımının Türkiye’de ve dünyada yaygınlaştırılmasına katkı sağlamaları beklenmektedir.

*Türkiye’de sol klarnetin yapımına yönelik usta sayısının artması amacıyla; üniversitelerde ve Millî Eğitim Bakanlığı’nda ilgili bölümlerin daha fazla sayıda açılması ya da kursların verilmesi, yurtiçinde ya da yurtdışında atölye çalışmalarının düzenlenmesi önerilmektedir. Konuya yönelik akademik çalışmaların arttırılması da bu çalgının yapımına yönelik ilginin artmasını sağlayacak ve bilgiye bilimsel olarak ulaşmayı kolaylaştıracaktır.

*Sol klarnet yapımında kullanılan ithal ağaçların yurtiçinde de yetiştirilmesinin ve böylece seri üretiminin sağlanması önemli olacaktır. Türkiye’de uygun bütçeli sol klarnet üretmek için fabrikaların kurulup yaygınlaştırılması önerilmektedir.

*Son olarak genç ve deneyimli tüm yapım ustalarına günümüz ekonomik şartlarına uygun şekilde malzeme alımı konusunda devlet tarafından destek verilmesi önerilmektedir.

Araştırma Sınırlılıkları

Çalışma, sol klarnet çalgısı, Türkiye’de sol klarnet yapan yapım ustaları, yapım ustalarından ulaşılabilenlerden görüşlerinin alınması ile sınırlandırılmıştır.

Bilgilendirme

Araştırma için herhangi bir fon ya da proje üzerinden çalışılmamıştır. Bu araştırmada herhangi bir finansal destek kullanılmamıştır. Araştırmada herhangi bir çıkar

çatışması bulunmamaktadır. Bu çalışma için Akdeniz Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan 06.03.2023 tarihli 110 karar sayı ile etik kurul onayı alınmıştır.

Kaynakça

- Alımdar, S. (2016). *Osmanlı’da Batı Müziği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Antep, E. (2007). *Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası: Çoksesliliğin Belgesel Tarihi*. Ankara: Elma Yayınevi.
- Aracı, E. (2006). *Donizetti Paşa Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arslan, F., Sarıboğa, B. (2012). Flüt Tarihinde Theobald Boehm ve Flüte Getirdiği Yenilikler. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2(4), 133-140.
- Cankurtaran, H. (2020). *Klarnet İcracılarının Ve Eğitimcilerinin Görüşleri Doğrultusunda Si Bemol Klarnette Ağızlık Ve Kamış Kullanım*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çağrı, S. (2006). *Avrupa’da ve Türkiye’de Klarnetin Tarihsel Gelişimi, Türk Müziği İcrasında Klarnet Çeşitlerinin Ses Sahaları ve Parmak Pozisyonları Bakımından Uygunluğunun İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Haliç Üniversitesi.
- Erdoğan, S. (2017). *Tarihsel Süreç İçerisinde Bando ve Orkestralarda Klarnetin Yeri ve Önemi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Gazimihal, M.R. (1939). *Türkiye Avrupa Musiki Münasebetleri*. İstanbul: Numune Matbaası
- Gazimihal, M.R. (1955). *Türk Askeri Muzıkları Tarihi*. İstanbul: Maarif Basımevi.
- Gazimihal, M. R. (2019). *Türk Askerî Muzıkları Tarihi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Güler, M. (2019). *19. Yy İtalyan Operalarındaki Klarnet Soloları*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Gündüz, Ş. (2016). *Osmanlı Devletinin Batılılaşma Sürecinde Klarnetin Konumu*. Sanatta Yeterlik Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Hoeplich, E. (2008). *The Clarinet*. London: Yale University Press.
- Işık, S. T., ve Uslu, R. (2012). Türk Müziğinde Ağaç ve Çalgı Yapım Bibliyografyası. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 2(2), 24-41.
- Kalaycıoğlu, R. (1969). *Türk Musikisi Bestekarları Külliyyatı*. İstanbul: Hüsnütabiat.
- Karaçetin, B. (2006). *Klarnetin Tarihsel Gelişimi, Mozart’ın Klarinete Yaklaşımı ve Kv 622 La Majör Klarinet Konçertosu’nun İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Keskin, H. (2017). Çağdaş Türk Klarnet Edebiyatının Durumu: Sanatçılar, Eğitimciler ve Besteciler Yönünden Değerlendirilmesi. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 6(30), 823-846.
- Kılıç, K. (2009). *Klarnet Tarihi, Klarnetin Tarihsel Gelişimi, Brahms Klarnet Sonatları’nın İncelenmesi ve Analizleri*. Yüksek Lisans Eser Metni. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Kılıç, K. (2022). Klasik Batı Müziğinde Kullanılan Si Bemol Klarnet Ekipmanlarının İncelenmesi ve Kullanım Alanlarındaki Farklılıklar. *Rast Müzikoloji Dergisi*, 10(3), 365-377.

- Kroll, O. (1965), *Die Klarinette*. Kassel: Baerenreiter-Verlag. <https://www.baerenreiter.com/verlag/baerenreiter-lexikon/kassel/> [Erişim Tarihi: 14.01.2024].
- Kosal, V. (2001). *Osmanlı'da Klasik Batı Müziği*. İstanbul: EKO Basım Yayıncılık.
- Kurtaslan, H. (2014). Determination and Analysis of the Recorded Flute Works of Turkish Composers. *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)*, 27, 155-170.
- Mimaroglu, İ. (1999). *Müzik Tarihi*. 6. Baskı, İstanbul: Varlık.
- Önal, S. (1984). Müzik Aletleri Yapımında Kullanılan Yerli Ağaç Türleri ve Özellikleri. *Ormanlık Araştırma Dergisi*, 30(59), 169-193.
- Öztuna, Y. (1989). *II. Mahmud*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; 1083.
- Öztuna, Y. (2000). *Türk Musikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Salman, Y. (2006). *Klarnetin Mekanik Yapısı, Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimi, Klarnet Repertuarındaki Bazı Önemli Resital Eserleri: C. Saint-Seans "Sonata" F. Poulenc "Sonata" C. Debussy "Premiere Rhapsody" R. Schumann "Fantasiestück"*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.
- Sarı, G. Ç. (2014). 19. Yüzyıl Batılılaşma Hareketlerinin Osmanlı-Türk Müziğine Yansımaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 181(181), 31-50.
- Sındır, E. (2011). *Alman ve Fransız Klarinet Sistemlerinin Gelişim Süreci*. Sanatta Yeterlik Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Soğukçam B. (2007). *Anadolu Güzel Sanatlar Liselerinde Klarnet Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Sopaoğlu U. (2020). Sol Klarnet Eğitiminde Repertuar Belirleme, Üslup-Tavır ve Yorum Geliştirme Boyutlarına Dair Öğretim Elemanı Görüşleri. *Sanat Eğitimi Dergisi Sed*, 8(2), 93-109.
- Sözer, V. (1986). *Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Spohr, L. & Meyer, P. (1981). *Clarinet Concertos*. <https://www.brilliantclassics.com/media/1621948/95787-clarinet-concertos-booklet.pdf>, [Erişim Tarihi: 14.01.2024].
- Şahin, D. (2019). *Trakya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nda Ortaokul ve Lise Klarnet Eğitiminin İncelenmesi ve Metot Önerisi*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Şahinoğlu, M. G. (2020). Arşiv Belgeleriyle Mızıkâ-İ Hümayûn'da Klarnet ve Türk Klarnet İcrâcıları. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(4), 177-193.
- Taşır, H., Kandemir, N., ve Adar, Ç. (2019). Geçmişten Bugüne Klarnet Albümlerindeki Görsel Değişimler ve İçerik Analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(6), 543-552.
- Terlikol, G. (2006). *Klarinette Boehm Mekanizmasının Bulunuşu ve İşleyiş Biçimi*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Tunç, Y. (2015). *Klarnetin Elazığ-Harpüt Müziğindeki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Türnüklü, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 24(24), 543-559.
- Yılmaz, L. (2020). *Türkiye’de Yayımlanmış Türk Müziği Sol Klarnet Öğretim Metotlarının Makamsal, Teknik ve Teorik Açılardan Karşılaştırmalı İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 6. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 9. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Web siteleri:

- Url 1. Ahmet Özdemir Official Klarnet Ustası. (2020). *Ahmet Özdemir Klarnet Atölyesi...Anadolu Ajansı*. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=BYEySsn4rMM> [Erişim tarihi: 07.10.2023]
- Url 2. Akneri. (2023). *Akneri Nefesli Sazlar*. <https://www.akneri.com/> [Erişim tarihi: 17.11.2023]
- Url 3. Aydın, G. (2006). *Ordulu Ustadan Woody Allen’a Klarnet*. <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/ordulu-ustadan-woody-allen-a-klarnet-3731617> [Erişim tarihi: 07.10.2023]
- Url 4. Ekim, B. (2020). *En İyi Ağaç Yoktur En İyi İşçilik Vardır*. <https://www.agazete.com.tr/en-iyi-agac-yokturen-iyi-iscilik-vardir> [Erişim tarihi: 29.12.2023]
- Url 5. Karadeniz Bayrak Gazetesi. (2015). *Dünyaca Ünlü Ordu’lu Klarnetçi Ahmet Özdemir Toprağa Verildi*. <https://www.karadenizbayrak.com/haber/dunyaca-unlu-ordulu-klarnetci-ahmet-ozdemir-topradha-verildi-2819.html> [Erişim tarihi: 07.10.2023]
- Url 6. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Ordu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2016). *Dünyaca Ünlü Klarnet Ustasının Mesleği Torunlarına Emanet*. <https://ordu.ktb.gov.tr/TR-182644/dunyaca-unlu-klarnet-ustasinin-meslegi-torunlarina-eman-.html> [Erişim tarihi: 07.10.2023]